

8. *Gronau R.* Home Production — A Survey // Handbook of Labor Economics / O. Ashenfelter, R. Layard (eds.). Vol. I. Amsterdam: North-Holland, 1986. P. 296—297.

Статтю подано до редакції 10.06.10 р.

УДК 330.8

Ю. В. Ущатовський, канд. екон. наук, доц.
Житомирський державний технологічний університет

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ЄВГЕНА СЛУЦЬКОГО В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ДОКТРИН КІНЦЯ ХІХ—ПОЧАТКУ XX СТ.

АНОТАЦІЯ. Автор на прикладі теорії цінності Євгена Слуцького аналізує особливості дослідницької методології вченого в контексті розвитку основних напрямків економічної науки кінця ХІХ—початку ХХ ст. Підкреслюється зв'язок економіко-математичних досліджень Є. Слуцького із психологією та соціологією в площині трансформації історичної школи в соціально-інституційний напрям.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: теорія цінності, економічні школи, методологія економічних досліджень, теорія граничної корисності, теорія збалансованого бюджету споживача

АННОТАЦИЯ. Автор на примере теории ценности Евгения Слуцкого анализирует особенности исследовательской методологии ученого в контексте развития основных направлений экономической науки конца ХІХ—начала ХХ ст. Подчеркивается связь экономико-математических исследований Е. Слуцкого с психологией и социологией в плоскости трансформации исторической школы в социально-институциональное направление.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: теория ценности, экономические школы, методология экономических исследований, теория предельной полезности, теория сбалансированного бюджета потребителя.

ANNOTATION. The author on the ground of Yevgen Slytski' theory of value analyses the peculiarities of his research

methodology in the context of main streams of Economics development of the end of XIX — beginning of XX century. The interrelation between Slytski'economic, mathematic research and psychology, sociology in the area of historic school transformation into social, institutional direction.

KEY WORDS: theory of value, economic schools, methodology of economic research, theory of marginal utility, theory of a balanced budget consumer.

Дослідження творчої спадщини видатного українського вченого Євгена Слуцького набуло значної популярності в останні десятиліття. Це засвідчує низка публікацій як українських, так і зарубіжних учених. Параграфи, присвячені вченому, вміщуються в підручники з історії економічної думки [1—4], енциклопедичні видання [5—7]. Великої уваги заслуговує видана вперше у повному обсязі з розгорнутими науковими коментарями праця Є. Слуцького «Теорія граничної корисності», яка була фундаментом майбутніх наукових пошуків ученого [8]. У середовищі дослідників спадщини Євгена Слуцького продовжуються дискусії щодо належності вченого до тієї чи іншої економічної школи. Така ідентифікація його поглядів сприяє кращому розумінню мотивації досліджень, отриманих результатів та їх впливу на подальший розвиток науки. На думку С. Злупка, економіко-математичні дослідження вченого формувалися під впливом економічних теорій, які домінували у Київському університеті на зламі XIX—XX ст. Він зауважує: «Мова йде про київську, а, беручи ширше, про українську школу в політичній економії, яка формувалася у напрямі синтезу психологічної концепції та концепції граничної корисності. Це можна підтвердити працями М. Х. Бунге, Д. І. Піхна, В. Ф. Арнольда, О. Д. Білімовича і навіть М. І. Туган-Барановського. ... Наперед треба відзначити, що теорія ймовірностей, теорія статистики і економічна теорія — це та фундаментальна тріада, на якій базується наукова спадщина Є. Є. Слуцького» [9, с. 469, 470]. Базуючись на висвітлених С. Злупком фактах економічної україніки, львівський учений Я. Драган вважає Євгена Слуцького фундатором ймовірнісного опису стохастичних коливань: «У його працях простежується наявність уже всіх етапів створення моделі: від знання досліджуваного об'єкта, обґрунтування математичних засобів опису його закономірностей, створення елементів теорії самих таких засобів, обґрунтування (з

залученням цієї теорії) статистичних методів опрацювання даних і тлумачення результатів такого опрацювання в термінах властивостей моделей» [10, с. 592]. Показово, що Я. Драган вмонтовує концептуальні підходи Є. Слуцького у загальну теорію систем (ЗТС), що безумовно дозволяє їх пояснювати, виходячи за межі економіко-математичного аналізу.

Метою нашої статті є *розкрити на прикладі теорії цінності специфіку методологічних досліджень Євгена Слуцького, їхній взаємозв'язок з напрямками розвитку економічної науки.*

У праці «Нариси новітньої історії політичної економії і соціалізму» (1905) Михайло Туган-Барановський виділяв три основні напрямки в яких розвивалась політична економія в Російській імперії на зламі XIX—XX ст.: 1) прихильники нерегульованого господарського ладу (класична, а згодом, австрійська школи); 2) прихильники соціалізму як протилежності першому («науковий соціалізм» К. Маркса); 3) еkleктичний напрям, прихильники якого намагаються зберегти господарський лад, пом'якшивши його державним втручанням з метою подолання класових суперечностей (німецька історична школа та її відгалуження) [11, с. 45]. До якого ж з них належали дослідження Євгена Слуцького?

За спогадами Є. Слуцького, інтерес до економіки у нього виник ще в перші роки навчання на фізико-математичному факультеті Київського університету, проте довелося довго чекати щоб втілити свій задум використати математичний аналіз до економічних процесів. Після навчання у Німеччині протягом 1902—1905 рр., повернувшись в Україну, Євген Слуцький, уже навчаючись на юридичному факультеті Київського університету, у 1910 році пише ґрунтовне дослідження «Теорія граничної корисності». Тільки у 2006 році цю працю вперше було надруковано завдяки науковим зусиллям професора КНЕУ В. М. Фещенко.

Основну увагу у своєму дослідженні Є. Слуцький зосереджує на синтезі різних підходів до теорії граничної корисності. З окремих поглядів, ідей, концепцій вчений намагається надати цілісності теорії граничної корисності. Він зупиняється переважно на тих аспектах теорії, що випадали з поля зору дослідників, спираючись при цьому на методологічні погляди проф. Л. Петражицького. Автор досліджує психологічні основи теорії граничної корисності, елементи теорії діяльності, теорію

системи інтересів. Завершується праця Є. Слуцького обґрунтуванням основ теорії ринку.

Теорія граничної корисності наштовхнула автора на дослідження мотивації людської поведінки. Є. Слуцький поєднує у своїй праці психологічний і математичний напрямки, використовуючи праці видатних представників математичної школи І. Фішера та В. Парето. Довести необхідність використання математичних методів в економічних дослідженнях Є. Слуцький вважав своїм обов'язковим завданням. Проте, на його думку, складні результати економічних досліджень можна також подати і без складних математичних викладень, що довели праці Й. Шумпетера та В. Парето.

Практичне застосування математичного методу яскраво проілюстровано Є. Слуцьким при дослідженні теорії зміни попиту залежно від зміни величини бюджету і цін. Застосування математичного методу «вносить значні спрощення і принципіву, як б сказав, ясність і прозорість. Практичні ускладнення, пов'язані з введенням цього методу в широке наукове використання, автор вважає такими, що втратили в даний час право на існування, оскільки економіст не може не бути статистиком, а необхідність вищого аналізу для цієї науки нині загально визнана», — впевнено зауважував Є. Слуцький [8, с. 73].

У «Теорії граничної корисності» Є. Слуцький намагається дати відповідь на питання: «Чи може мати значення теорія граничної корисності поза межами індивідуальної поведінки?» Він вирізняє індивідуалістичну і соціальну точки зору на суспільство. Перший підхід розглядає суспільство як просту сукупність індивідів, дії яких пояснюють соціальні явища. Другий — заперечує «атомістичний» погляд на суспільство, наполягаючи на дослідженні суспільних явищ, оскільки суспільство і соціальні групи не зводяться до звичайного співіснування і взаємодії індивідуальних явищ. Євген Слуцький зауважує, що між теоретичним і соціально-політичним індивідуалізмом не існує логічного зв'язку: обидва погляди на суспільство, з методологічної точки зору, заслуговують на визнання. Вибір підходів повинен зумовлюватись об'єктом дослідження: суспільна організація вимагає суспільної конструкції, що використовує соціальні категорії; теорія ринку — індивідуалістичної. Автор зупиняється на методологічному

індивідуалізмі, який дозволяє дослідити ряд складних проблем запровадження теорії цінності.

Економічна діяльність має певні особливості, що дозволяє нам розглядати її як стійку систему, а отже цілком природно застосовувати теорії. Тільки ті види діяльності, на думку Є. Слуцького, можна вивчати, характер яких може бути переданий через зміну певної величини, яка поставлена в кількісний зв'язок з іншими величинами. На наш погляд, таке зауваження є слушним, оскільки наявність функціональних зв'язків дозволяє широко використовувати математичні методи при проведенні аналізу економічної діяльності. Наявність матеріальних благ, зауважує вчений, є доброю опорою для розрізнення видів діяльності, до яких легко застосовувати поняття корисності. Критикуючи методологічні конструкції А. Маршалла, що побудовані на егоїзмі економічної поведінки людини, Є. Слуцький зауважує: «Суб'єктивна оцінка блага (його корисність) здається нам чинником, далі якого ми йти не можемо. Ми її вважаємо даною й не досліджуємо тих причин фізичного, психологічного, соціального характеру, які її зумовлюють. Ми не розрізняємо попит, викликаний егоїстичними мотивами, від попиту, який має на меті задовольнити альтруїстичні, культурні й ідеальні потреби. Це щодо політичної економії» [8, с. 352—353].

Праця «Теорія граничної корисності» визначила позицію Євгена Слуцького в економічній науці. Статистично-економічні праці українського вченого публікувалися в Києві, Лондоні та Петербурзі. У 1909 р. Є. Слуцький стає членом-кореспондентом Товариства економістів при Київському комерційному інституті, де після закінчення університету він викладав теорію статистики. Показовим є членство Є. Є. Слуцького у соціологічному товаристві, що існувало при Київському інституті соціологічних досліджень [12, с. 69]. Видана у цей період праця Є. Слуцького «Теорія кореляції і елементи вчення про криві розподілу» (1912) вважалась кращим посібником з математичної статистики. Є. Слуцькому належить першість у закладенні основ нової науки — праксеології, що вивчає принципи раціональної поведінки людей за різних комбінацій ринкових умов.

Найважливішою працею Є. Є. Слуцького є його дослідження «До теорії збалансованого бюджету споживача», яке в методологічному відношенні базується на концепції граничної корисності (рис. 1). Ця праця була опублікована у італійському журналі «Giornale degli Economisti» у 1915 році. Роботу

характеризує витончений математичний аналіз ефектів заміщення і доходу, які сьогодні відомі під його іменем. У Радянському Союзі вона була видана тільки в період так званої «хрущовської відлиги» [13]. У праці «До теорії збалансованого бюджету споживача» Є. Слуцький продовжує свої студентські дослідження: «Сучасна теорія цінності є, на перший погляд, як би розділом психології; це ускладнює питання про застосування математичних методів в економіці» [14, с. 309]. Він ставить собі за мету забезпечити економіку надійним аналітичним математичним апаратом, усвідомлюючи, що у такому разі вона мусить бути незалежною від суб'єктивних оціночних суджень. Проте він не відкидав поняття корисності, на якому базується сучасна економіка, пропонуючи зробити це визначення логічно незалежним від будь-якої концепції і не відкидаючи можливості поглибленого вивчення зв'язку між поведінкою індивіда і його «психічним буттям».

Віддаючи належне Вільфредо Парето за найбільш формалізовану розробку поняття корисності, Євген Слуцький вважає, що цю категорію слід конкретизувати. У науковому підході В. Парето, який визначає концепцію корисності і функцію її показника, вченого не влаштовує концепція корисності, яка базується на законі насичення потреб Генріха Госсена і гедоністичній концепції Уільяма Джемсона. Але функція показника корисності В. Парето, на думку українського вченого, окреслена досить вдало і може служити відправною точкою для математичних досліджень.

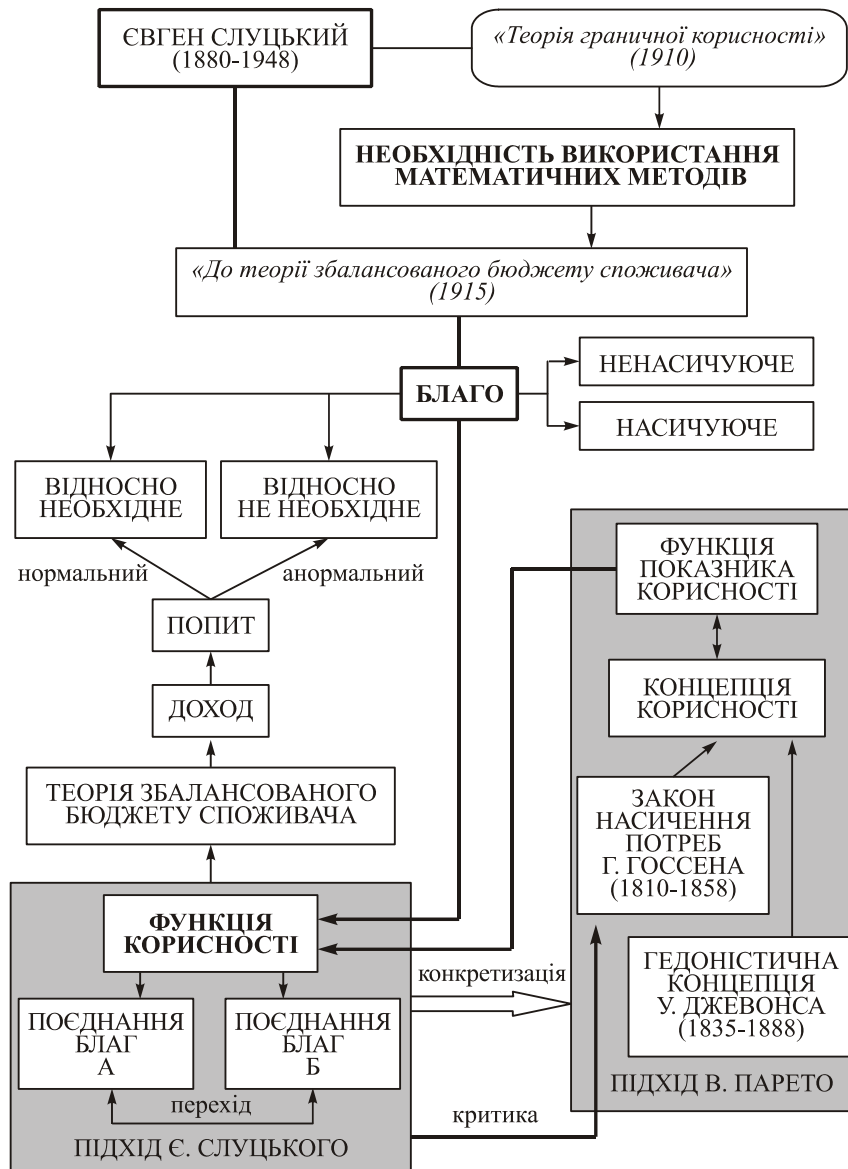

Рис. 1. Економіко-математичне обґрунтування теорії граничної корисності в концепції Є. Слуцького

Конкретизуючи В. Парето, Євген Євгенович Слуцький вивів власне розуміння корисності. На його думку, корисність будь-якого поєднання благ є величиною, що має властивість набувати тим більшого значення, чим воно виявиться кращим для даного індивіда [14, с. 310]. Якщо споживач не надає переваги жодній із наявних комбінацій благ, то це засвідчує їх рівну корисність для споживача.

Функцію корисності, на думку Є. Слуцького, можна розглядати як емпірично задану тому, що її можна досліджувати тільки після досконалого розроблення теорії бюджету споживача. Після цього функція корисності може бути вдалим підґрунтям для дослідження факторів, що впливають на попит: доходів і цін.

Євген Слуцький розробив теорію збалансованого бюджету споживача, у якій важливе місце відводиться аналізу граничної корисності блага, що враховує функцію від кількості тільки даного блага. «Усі попередні дослідники цієї проблеми, — зауважує С. Злупко, — виходили із закону насиченості потреб, але не змогли надати своїм результатам загального значення» [12, с. 70]. Застосовуючи загальну економічну теорію, вчений обґрунтував теорію насиченості благ, відповідно якої, якщо бюджет споживача нормальний, — то попит на кожне благо збільшується разом із зростанням доходу і зменшується із збільшенням ціни на це благо. Якщо бюджет аномальний, — то приріст доходу супроводжується збільшенням попиту для благ насичуючих, а його зменшення, — посиленням попиту для благ ненасичуючих. Із збільшенням ціни на ненасичуюче благо попит на нього майже завжди зменшується. Протилежний випадок можливий, коли мова йде тільки про попит на благо насичуюче.

Наголошуючи на необхідності взаємозв'язку економічного і психологічного пояснення корисності, Євген Слуцький збагатив теорію корисності новими принциповими доповненнями: «Наше визначення корисності... зовсім чуже психології. Однак такий висновок нас не задовольняє, тому що, дотримуючись певної логічної незалежності методів економічної науки від методів психології, ми все ж неспроможні заперечити існування найповнішої взаємозалежності між фактами, що вивчаються обома дисциплінами» [13, с. 268].

Таким чином, Є. Слуцького можна вважати творцем національної економіко-математичної школи світового масштабу, оскільки серед українських учених саме він досяг найбільших успіхів у застосуванні математики в економіці загалом, і у її

застосуванні до дослідження теорії граничної корисності зокрема. Український учений критично сприйняв достовірність висновків гедоністичної концепції У. С. Джевонса і поглядів австрійської школи. Теорія граничної корисності спонукала Є. Слуцького, поєднавши психологічний і математичний напрям, сформулювати категорію корисності у вигляді «чистої емпіричної концепції», пов'язавши цю функцію з рухом цін і грошових доходів. Він найкраще продемонстрував практичне застосування математичного методу для аналізу зміни попиту залежно від зміни величини бюджету і цін, створивши теорію збалансованого бюджету споживача.

Проте у частині III «Теорії граничної корисності», яку він присвятив критиці понять цінності і корисності, Євген Слуцький не допускав можливості наукових досліджень політичної економії поза межами соціологічного вивчення суспільства. Він пише: «Справді, як може бути визначене «економічне явище»? Не інакше як соціальне явище, характеризоване особливими рисами. Отже, поки ми не маємо наукового поняття соціального явища, поки немає основи для методично правильної класифікації усього вмісту соціального життя, доти будуть марною спробою усі намагання знайти чітке визначення і для економічного явища» [8, с. 178]. З одного боку, на думку Є. Слуцького, історична школа, прагнучи відійти від абстракцій, розширила предмет економічної науки, стираючи традиційні межі між економічним та неекономічним, а з другого — окремі проблеми економічної науки спонукали дослідників виходити за її межі (наприклад, теорія поділу праці належить не тільки економіці, а й соціології).

Отже, для Є. Є. Слуцького характерними були погляди подібні до поглядів переважної більшості вчених в Україні на зламі XIX—XX ст., що працювали в межах соціального (соціально-історичного) напрямку, які не могли погодитись з ігноруванням національної специфіки економічного розвитку, універсальністю економічних законів у поглядах класичної школи та її наступників. Разом з тим, українські вчені загострювали увагу на жаклих соціальних проблемах, вирішення яких без участі держави вони не уявляли. Увага до соціальної проблематики трансформувала історичну школу в соціально-інституційний напрям, що все більше набував популярності протягом XX ст. Напрямок вдало поєднував розширене трактування моделі *homo economicus* (через засоби

соціальної філософії, антропології, психології тощо) з використанням економічної теорії як інструмента соціальних реформ.

Література

1. *Бартенев С. А.* Слуцкий Е. Е: основы теории потребительского спроса // История экономических учений: Учебник. — М.: Экономист, 2003. — С. 253—254.
2. *Злупко С. М.* Економіст-математик Євген Слуцький та його наукові відкриття // Історія економічної теорії: Підручник. — 2-е вид., випр. і доп. — К.: Знання, 2005. — С. 548—570.
3. *Корнійчук Л. Я.* Економіст-математик Є. Є. Слуцький // Історія економічної думки України: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2004. — С. 355—369.
4. *Юхименко П. І., Леоненко П. М.* Економіко-математична школа. Є. Є. Слуцький // Історія економічних учень: Підручник. — К.: Знання, 2005. — С. 220—227.
5. *Блауг Марк.* Слуцкий Евгений Евгеньевич (1880—1948) // 100 великих экономистов до Кейнса / Пер. с англ. под ред. А. А. Феофанова. — СПб.: Экономическая школа, 2005. — С. 277—278.
6. *Горкіна Л. П.* Слуцький Є. Є. Економічна енциклопедія. У 3 т. / Відп. ред. С. В. Мочерний. — К. 2002. — Т. 3. — С. 402—406.
7. *Злупко С. М.* Слуцький Є. Є. — український економіст-математик світової слави // Персоналії і теорії української економічної думки. — Львів: ЄвроСвіт, 2002. — С. 273—292.
8. *Слуцький Є. Є.* Теорія граничної корисності / За ред. д-ра екон. наук В. М. Фещенко; Упоряд. В. М. Фещенко, Т. В. Куриленко. — К.: КНЕУ, 2006. — 528 с.
9. *Злупко С. М.* Основоположник праксеології // Аксіоми для нащадків: українські імена у світовій науці. Зб. нарисів / Упоряд. і передмова О. К. Романчука. — Львівська істор.-просвіт. організ. «Меморіал», 1992. — С. 465—487.
10. *Драган Я.* Системний аналіз ідей та наукових здобутків Є. Слуцького як джерела й основи розроблення концепції і апарату аналізу ритміки складних еко-біотехнічних стохастичних систем. // України син. Зб. матер. на пошану д. е. н., проф., засл. діяча науки і техніки Степана Злупка. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. — С. 583—606.
11. *Туган-Барановский М. И.* Очерки из новейшей истории политической экономии и социализма: 2-е изд. — СПб., 1905.
12. *Злупко С. Є. Є.* Слуцький — український економіст-математик світової слави // Економіка України. — 1995. — № 7. — С. 67—74.

13. *Слуцкий Е. Е.* К теории сбалансированного бюджета потребителя // Экономико-математические методы. — М., 1963. — С. 241—271.

14. Українська економічна думка: Хрестоматія / Упоряд., наук. ред., пер., авт. вступ. розд. і біогр. довід. С. М. Злупко. — К.: Знання, 1998. — 448 с.

Статтю подано до редакції 09.06.10 р.

УДК 330.8

О. М. Кудласевич, канд. екон. наук,
ДУ «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

АНОТАЦІЯ. Статтю присвячено проблемі удосконалення навчального процесу університетської освіти, а саме ролі та значенню історико-теоретичних засад вітчизняної теорії підприємництва у формуванні бізнес-культури майбутніх спеціалістів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічна наука, економічна освіта, підприємництво, підприємство, підприємець.

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена проблеме усовершенствования учебного процесса университетского образования, а именно роли и значению историко-теоретических основ отечественной теории предпринимательства в формировании бизнес-культуры будущих специалистов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономическая наука, экономическое образование, предпринимательство, предприятие, предприниматель.

ANNOTATION. This article is dedicated to the issue of improving the teaching process in university education, namely the role of historical and theoretical foundations of